

Dariusz Burczyk

(Oddział Instytutu Pamięci Narodowej w Gdańsku)

UCZESTNICZKI PODZIEMIA NIEPODLEGŁOŚCIOWEGO PRZED WOJSKOWYM SĄDEM REJONOWYM W GDAŃSKU*

 Wśród tysięcy osób, które w latach 1946–1955 stanęły przed obliczem wojskowego sądownictwa specjalnego, znalazło się wiele przedstawicielek płci pięknej, w tym liczne grono bardzo młodych dziewcząt¹. Spośród grupy 5848 osób, których sprawy w latach 1946–1955 rozpatrzył Wojskowy Sąd Rejonowy w Gdańsku², kobiety stanowiły 4,5 proc. oskarżonych (263 osoby).

Jurysdykcji tych specjalnych instytucji wojskowego wymiaru sprawiedliwości podlegali – oprócz osób cywilnych oskarżonych o tzw. zbrodnie stanu – także funkcjonariusze Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego/Komitetu do spraw Bezpieczeństwa Publicznego i Milicji Obywatelskiej oraz żołnierze Korpusu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Wojsk Ochrony Pogranicza. W związku z tym wśród osądzonych znalazło się również wiele kobiet, które dopuściły się tzw. przestępstw urzędniczych (nadużycie władzy, przyjęcie korzyści majątkowej, ujawnienie tajemnicy państwowej lub służbowej itp.) bądź popełniły przestępstwa typowo kryminalne, tj. kradzieże, oszustwa czy udział w napaściach rabunkowych. Zdecydowaną jednak większość (71,5 proc.) przedstawicielek płci

---

* Tekst został przygotowany na konferencję zatytułowaną „Represje komunistyczne wobec Polek zaangażowanych w działalność niepodległościową w latach 1939–1956”, która 14 XI 2013 r. odbyła się w Toruniu. Ze względów obiektywnych autor ostatecznie nie znalazł się wśród jej uczestników, w związku z czym nie miał okazji zaprezentować szerszemu gronu odbiorców wyników swoich badań, obejmujących – jego zdaniem – dość istotny aspekt działalności wojskowego wymiaru sprawiedliwości Polski „ludowej” (choć w tym wypadku poprawniejsze byłoby użycie sformułowania „wojskowy wymiar niesprawiedliwości”).

¹ Szerzej zob. B. Otwinowska, *Przemocą obalaly panujący ustroj (udzial dziewcząt w mlodziowej konspiracji)*, „Niepodległość i Pamięć” 1997, nr 1, s. 87–112.

² D. Burczyk, *Wojskowy Sąd Rejonowy w Gdańsku (1946–1955)*, Gdańsk 2012, s. 301.

Danuta Siedzik/Siedzikówna.
AIPN Gd, 536/61

zienia za to, że podczas prowadzonej przez siebie lekcji w Zasadniczej Szkole Zawodowej Budowy Okrętów w Gdyni wypowiadała się „negatywnie” o ZSRS oraz wspominała o polskich oficerach zamordowanych w Katyniu⁴.

Wśród kobiet oskarżonych o przestępstwa „polityczne” znalazło się również 77 należących w latach 1946–1955 na terenie województwa gdańskiego do organizacji niepodległościowych lub współpracujących z nimi⁵. Najbardziej znaną przedstawicielką płci pięknej była oczywiście Danuta Siedzik (w literaturze przedmiotu używa się też formy: „Siedzikówna”)⁶. „Inka”, bo taki pseudonim nosiła w konspiracji, urodziła się 3 wrześ-

piękną oskarżonych przez prokuratorów Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Gdańsku, których sprawy trafiły następnie do WSR w Gdańsku³, stanowiły kobiety z zarzutem popełnienia przestępstw „politycznych” (bardzo często były to oskarżenia nieprawdziwe). Zaliczano do nich m.in.: posiadanie broni bez zezwolenia (39 przypadków), współpracę z obcym wywiadem (10 przypadków), udzielenie pomocy w nielegalnym przekraczaniu granicy (6 przypadków), działalność w organizacjach niepodległościowych (77 przypadków), rewizjonistycznych (5 przypadków) i Ukraińskiej Powstańczej Armii (3 przypadki) lub współpracę z nimi, a także krytykę ówczesnego ustroju państwowego i sojuszu z ZSRS (9 przypadków). Niektóre z kobiet trafiły przed oblicze wojskowego wymiaru sprawiedliwości za rozgłaszanie niewygodnej prawdy, którą „władza ludowa” chciała ukryć. Należała do nich m.in. Maria Odyniec, nauczycielka z Gdyni, która w 1952 r. została skazana na 5 lat wię-

³ W artykule autor nie uwzględnił kobiet, wobec których prokuratorzy gdańskiej WPR nie sporządzili aktów oskarżenia, a co za tym idzie ich sprawy nie trafiły ostatecznie do WSR w Gdańsku (np. zostały umorzone). Nie zmienia to faktu, że były one aresztowane za działalność niepodległościową i bardzo często wiele miesięcy spędziły w aresztach, gdzie poddawano je brutalnym przesłuchaniom. Biorąc pod uwagę, jak ważne jest to zagadnienie, autor opisze je szczegółowo w przygotowywanej obecnie monografii WPR w Gdańsku.

⁴ Swoje przeżycia więzienne opisała następnie w książce zatytułowanej *Cela nr 32*. Szerzej zob. M. Odyniec, *Cela nr 32*, Gdańsk 1990.

⁵ Pełny wykaz znajduje się w aneksie do niniejszej pracy.

⁶ Szerzej zob. P. Niwiński, *Danuta Siedzikówna (1928–1946)* [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. 1, red. J. Żaryn, J.T. Żurek, Kraków–Warszawa–Wrocław 2002, s. 411–412; J. Marszałec, P. Semków, *Egzekucja „Inki” i „Zagończyka” w relacji ks. Marianna Prusaka*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2001, nr 6, s. 35–38; P. Szubarczyk, *Danuta Siedzikówna „Inka” (3 IX 1928–28 VIII 1946)*, Gdynia 2006; D. Burczyk, *Wojskowy Sąd Rejonowy...*, s. 80, 235, 239, 240, 243, 244, 377.

nia 1928 r. we wsi Głuszczewina k. Narewki, pow. Bielsk Podlaski. Jej ojciec, który był leśniczym, w 1939 r. został deportowany do ZSRS, skąd już nie powrócił. Matka, aresztowana przez Gestapo, została rozstrzelana za współpracę z polskim podziemiem. W czasie okupacji Danuta Siedzik wstąpiła do Armii Krajowej, a po zajęciu tych terenów przez oddziały Armii Czerwonej podjęła pracę w nadleśnictwie Hajnówka. W czerwcu 1945 r. została wraz z resztą pracowników nadleśnictwa aresztowana przez UBP pod zarzutem współpracy z podziemiem niepodległościowym. W czasie transportu do siedziby UBP w Białymstoku kolumna została zatrzymana przez patrol 5. Brygady Wileńskiej AK, a aresztowani – uwolnieni. „Inka” dołączyła do oddziałów dowodzonych przez mjr. Zygmunta Szendzielarza, a po ich rozwiązaniu wyjechała do województwa olsztyńskiego, gdzie podjęła pracę w miejscowym nadleśnictwie. Po wznowieniu działalności 5. Brygady wstąpiła do szwadronu ppor. Zdzisława Badochy ps. „Żelazny”, z którym to oddziałem brała udział w wielu akcjach ekspropriacyjnych i potyczkach z grupami operacyjnymi KBW, MO i UBP. Po tym, jak w jednej z nich „Żelazny” został ranny, nowy dowódca Olgierd Christa wysłał ją do Gdańska po lekarstwa. W mieście „Inka” została aresztowana w wyniku donosów Reginy Żylińskiej-Mordas. Po brutalnym śledztwie, podczas którego nikogo nie obciążyla, „Inka” stanęła przed obliczem WSR w Gdańsku. W charakterze oskarżyciela występował oficer śledczy WPR w Gdańsku chor. Waław Krzyżanowski – późniejszy prokurator wojskowy⁷. Sąd pod przewodnictwem mjr. Adama Gajewskiego 3 sierpnia 1946 r. uznał ją za winną zarzucanych czynów i skazał na karę śmierci⁸. Wyrok na Danucie Siedzik wykonano 28 sierpnia 1946 r. w budynku WUBP w Gdańsku⁹. Przed śmiercią zdążyła jeszcze krzyknąć: „Niech żyje Polska”¹⁰.

Drugą najbardziej znaną kobietą oskarżoną przez WPR w Gdańsku była Teresa Block¹¹ – uczennica Szkoły Ogólnokształcącej Towarzystwa Przyjaciół Dzieci w Starogardzie Gdańskim. W listopadzie 1951 r. założyła ona organizację Jord, której członkowie w proteście przeciwko rusyfikacji młodzieży i sprzecznemu z faktami nauczaniu historii zamierzali rozklejać ulotki i afisze na terenie miasta i szkoły. W grudniu 1951 r. do organizacji dołączyła grupa konspiracyjna Kazimierza Niemczyka. Podjęto wówczas decyzję o zmianie nazwy poszerzonej organizacji na Just (od pseudonimów „Julek” – Teresy Block i „Stanisław” – Kazimierza Niemczyka). Należało do niej 17 uczniów z dwóch szkół ogólnokształcących ze Starogardu Gdańskiego, którzy m.in. sporządzali odezwy

⁷ Waław Krzyżanowski był pierwszym stalinowskim prokuratorem, któremu IPN postawił zarzuty przed sądem. W 1993 r. prokuratorzy Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oskarżyli go o udział w komunistycznej zbrodni sądowej. Pomimo poważnych zarzutów Krzyżanowski został jednak uniewinniony, zarówno w sądzie I, jak i II instancji (2001 r.). Krzyżanowski w 1946 r. sporządził również akt oskarżenia przeciwko Heinzowi Baumannowi, 19-letniemu Niemcowi, który znalazł w lesie broń i przy jej pomocy upolował sarnę. W tym wypadku Krzyżanowski także zażądał kary śmierci, którą wykonano 9 VIII 1946 r. Szerzej zob. P. Semków, *Kara śmierci dla Heinza Baumanna*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2002, nr 11, s. 38–40.

⁸ AIPN Gd, 323/1, Wyrok WSR w Gdańsku, 3 VIII 1946 r., k. 135.

⁹ *Ibidem*, Protokół wykonania kary śmierci na Danucie Siedzik, 28 VIII 1946 r., k. 151.

¹⁰ J. Marszałec, P. Semków, *op. cit.*, s. 35–38.

¹¹ Szerzej zob. P. Szubarczyk, *Teresa Aniela Block (1935–1992)* [w:] *Konspiracja i opór społeczny...*, s. 49–51; *idem*, *Sprawa starogardzkich „filomatów” 1951–1952* [w:] *Młodzież w oporze społecznym 1944–1989*, red. M. Kała, Ł. Kamiński, Wrocław 2002, s. 77–86; D. Burczyk, *Wojskowy Sąd Rejonowy...*, s. 287–288; B. Rusinek, Z. Szczurek, *Dzieje drugiej konspiracji niepodległościowej na Pomorzu Gdańskim w latach 1945–1956*, Gdańsk 1999, s. 195–201.

do kolegów z ZMP oraz niszczyli portrety Stalina i Bieruta. W kwietniu 1952 r. na skutek donosów dyrektora szkoły Antoniego Celucha, skierowanych do PUBP w Starogardzie Gdańskim, członkowie grupy zostali aresztowani. W trakcie śledztwa i pobytu w więzieniu Teresa Block wykazała się niezłomną postawą, a kary dyscyplinarne przyjmowała z „uśmiechem na ustach”¹². W dniach 19–30 września 1952 r. odbyły się trzy procesy, w których skazano wszystkich członków organizacji Jord-Just. W pierwszym, który odbył się 19 września, sąd w składzie: por. Edwin Kęsik, por. Michał Wójcik i ppor. Mieczysław Filipowicz skazał Kazimierza Niemczyka, Henryka Ładyszkowskiego i Henryka Kosiedowskiego na 8, 4,5 i 2,5 roku więzienia¹³. Podczas drugiej rozprawy, 23 września, sąd pod przewodnictwem por. Michała Wójcika skazał Tadeusza Jagłę, Mariana Loksia i Henryka Szymańskiego na kary od 2 do 3 lat więzienia¹⁴. W ostatnim procesie członków grupy, który miał miejsce 30 września, sąd w składzie: por. Edwin Kęsik, ppor. Jan Koralewicz i aplikant – ppor. Ryszard Włodarczyk skazał Teresę Block na 9 lat, a Irenę Stolz i Irenę Konewkę – na 5 i 2,5 roku więzienia¹⁵.

Oprócz wspomnianych wyżej kobiet przed sędziami gdańskiego sądu wojskowego stanęły także m.in.: siostry Urszula i Irmgarda Formella, z których jedna została oskarżona o przynależność do Ruchu Wyzwoleńczego Młodzieży Słowiańskiej¹⁶, a druga o niepoinformowanie o tym fakcie organów ścigania; Halina de Corde – należąca do organizacji Szczerb¹⁷ czy też Wanda Latopolska, Jadwiga Grącka i Teresa Szrubkowska – członkinie organizacji Zapora, działającej w latach 1949–1952 na terenie powiatów tczewskiego, gdańskiego i starogardzkiego¹⁸. Ich los podzieliły także Eugenia Markowska, Ruta Bukowska, Teresa Guzowska i Łucja Konopka z istniejącej na tym terenie młodzieżowej organizacji niepodległościowej Victoria¹⁹.

Najliczniejszą grupę, liczącą 11 kobiet, których sprawę rozpatrywał WSR w Gdańsku, stanowiły członkinie i współpracownice Okręgu Morskiego Delegatury Sił Zbrojnych w Kraju²⁰. Pod kierownictwem ppłk. Jana Pałubickiego, a następnie ppłk. Józefa Chylińskiego zajmowały się one przede wszystkim działalnością propagandową i wywiadowczą w stosunku do „władzy ludowej”, która zaczęła się organizować na terenach byłego Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie zajętych przez Armię Czerwoną. Po aresztowaniu w sierpniu 1945 r. w Tczewie Ludwika Pobereczki, który był podejrzany o zabójstwo oficera sowieckiego, nastąpiła dekonspiracja struktur wspomnianej orga-

¹² P. Szubarczyk, *Teresa Aniela Block...*, s. 50.

¹³ AIPN Gd, 146/103, Wyrok WSR w Gdańsku, 19 IX 1952 r., k. 137.

¹⁴ AIPN Gd, 146/104, Wyrok WSR w Gdańsku, 23 IX 1952 r., k. 88.

¹⁵ AIPN Gd, 146/106, Wyrok WSR w Gdańsku, 30 IX 1952 r., k. 190.

¹⁶ Organizacja niepodległościowa działająca w latach 1949–1950 w Gdańsku, Gdyni, Sopocie i Lublinie. Szerzej zob. B. Rusinek, Z. Szczurek, *op. cit.*, s. 351–356.

¹⁷ Organizacja niepodległościowa działająca w latach 1949–1953 na terenie województw gdańskie-go, bydgoskiego i lubelskiego. Szerzej zob. *ibidem*, s. 369–375.

¹⁸ Szerzej zob. D. Burczyk, „Zapora” przeciwko komunizmowi. *Dzieje młodzieżowej organizacji niepodległościowej z Tczewa (1949–1952)*, „Zeszyty Historyczne WiN-u” 2011, nr 34, s. 157–172.

¹⁹ Organizacja niepodległościowa działająca na terenie województwa gdańskiego w latach 1945–1946. Szerzej zob. B. Rusinek, Z. Szczurek, *op. cit.*, s. 389–392.

²⁰ Szerzej zob. B. Chrzanowski, *Gloria Victis. Tragiczny epilog [w:] Polskie Państwo Podziemne na Pomorzu 1939–1945*, red. G. Górski, Toruń 1999, s. 132; D. Burczyk, *Wojskowy Sąd Rejonowy...*, s. 66–67.

Urszula Formella. AIPN Gd, 05/177, t. 1/2

Irmgarda Formella. AIPN Gd, 05/177, t. 1/2

Stanisława Wąsowicz. AIPN Gd, 05/175

nizacji i doszło do zatrzymania jej członków. Po trwającym dziesięć miesięcy śledztwie do gdańskiego WSR trafił akt oskarżenia, którym objęto aż 37 osób, w tym wspomniane wcześniej kobiety. Ich proces rozpoczął się 3 czerwca 1946 r. Spośród wszystkich oskarżonych osób sąd skazał jedynie dwie, w tym kobietę – Melanię Wojtanowską (otrzymała karę roku więzienia). Jednocześnie sąd uniewinnił 24 osoby, a 11 umorzył postępowanie²¹.

W 1946 r. WSR w Gdańsku rozpatrzył również kilka spraw przeciwko członkom Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej. Jedną z oskarżonych była Krystyna Lenk – łączniczka patrolu dywersyjnego Feliksa Selmanowicza. 4 lipca 1946 r. wyjechała ona wraz z trzema członkami oddziału do Szczecina, aby tam czekać na dowódcę²². Po powrocie do Sopotu członkowie grupy zostali aresztowani. Podczas rewizji funkcjonariusze UBP znaleźli w neseserze Lenk trzy pistolety. WSR w Gdańsku 21 sierpnia 1946 r. skazał ją na 8 lat więzienia²³.

²¹ Prokuratura wniosła skargę rewizyjną dotyczącą wyroku orzeczonego wobec czterech oskarżonych mężczyzn: Jana Pałubickiego, Józefa Chylińskiego, Jana Paszoty i Hieronima Chalamońskiego (ściśle kierownictwo okręgu) i po ponownym rozpatrzeniu sprawy WSR w Gdańsku skazał wyżej wymienionych na kary 1,5 roku więzienia z zaliczeniem na jej poczet okresu tymczasowego aresztowania, co spowodowało zwolnienie ich po kilku miesiącach od rozprawy. Zob. D. Burczyk, *Wojskowy Sąd Rejonowy...*, s. 258–259.

²² AIPN Gd, 146/3, Akt oskarżenia, 4 VIII 1946 r., k. 27.

²³ *Ibidem*, Wyrok WSR w Gdańsku, 21 VIII 1946 r., k. 41.

Alicja Skwarczewska. AIPN Gd, 05/177, t. 1/2

Wiele kobiet, których sprawy rozpatrzył WSR w Gdańsku, należało lub współpracowało z Konfederacją Obrony Wiary i Ojczyzny²⁴ (Maria Iwaneczko, Leokadia Łowicka, Maria Milewska, Regina Napiórkowska, Maria Rudkowska, Stefania Rymarz, Zdzisława Sadecka, Eleonora Światłowicz, Rozalia Dominikowska) oraz Grupą Młodzieżową Ośrodka Mobilizacyjnego Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej²⁵ (Alina Giebeń/Giebień, Halina i Jadwiga Mikołajewskie, Irma i Janina Pankonin, Józefa Szuba i Olga Wiszniewska). Wśród osób rzekomo współpracujących z Konfederacją znalazła się również benedyktynka Stanisława Wąsowicz, która wyhaftowała dla niej sztandar²⁶. Podczas pierwszej rozprawy została ona uniewinniona, aczkolwiek Najwyższy Sąd Wojskowy na skutek skargi rewizyjnej prokuratora WPR w Gdańsku skierował sprawę do ponownego rozpoznania. 29 kwietnia 1953 r. sąd pod przewodnictwem Edwina Kęsika skazał zakonnicę na 5 lat więzienia²⁷.

²⁴ Organizacja niepodległościowa działająca w latach 1948–1952 na terenie powiatów kwidzyńskiego i elbląskiego. Szerzej zob. B. Rusinek, Z. Szczurek, *op. cit.*, s. 212–226; A.J. Kalinowska, *Jerzy Kawka (Barycki) i jego nielegalna organizacja „Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny” w powiatach elbląskim i kwidzyńskim w czasach PRL*, „Studia Elbląskie” 2011, nr 12, s. 93–108.

²⁵ Organizacja niepodległościowa działająca w latach 1947–1948 m.in. na terenie województwa gdańskiego. Szerzej zob. B. Rusinek, Z. Szczurek, *op. cit.*, s. 140–145.

²⁶ J. Morawski, *Kontrrewolucyjny haft s. Urszuli*, „Rzeczpospolita”, 20 IX 2002 r.

²⁷ AIPN Gd, 284/1300, Wyrok WSR w Gdańsku, 29 IV 1953 r., k. 85.

Z pozostałych kobiet sądzonych przez WSR w Gdańsku cztery należały do XII Okręgu Morskiego Narodowego Zjednoczenia Wojskowego (krypt. „Semper Fidelis Victoria”²⁸), trzy działały w Szarych Szeregach²⁹, po dwie w Polskim Związku Wojskowym³⁰ i Katolickim Uniwersytecie Lubelskim – Zakonie Krzyżackim³¹. Pojedyncze przedstawicielki płci pięknej znalazły się w takich organizacjach jak: Czarna Ręka³², Znicz³³, Zastęp Trupich Głów³⁴ czy Ludzie spod Znaku Trójkąta³⁵.

Wszystkie aresztowane kobiety przeszły bardzo ciężkie śledztwa, w czasie których były torturowane i znieważane. Wanda Latopolska, która w chwili aresztowania miała 18 lat, wspominała, że w ciągu tylko jednej nocy była 20 razy wzywana na przesłuchanie. W ich trakcie bito ją do utraty przytomności, wzywano od „starych brytwan” i „k...w”. Przez kilka godzin przetrzymywano ją także w karcerze bez picia, po czym ponownie przesłuchiowano. Po latach stwierdziła: „Śledztwo przypłaciłam zdrowiem. Stałam szykanowana, bita i kopana. Brak wiadomości od bliskich oraz stałe znęcanie się psychiczne doprowadzało mnie do obłądzenia”³⁶.

Wśród oskarżonych kobiet 20 było niepełnoletnich³⁷ (26 proc. kobiet oskarżonych o działalność niepodległościową), kolejne 32 miały od 21 do 30 lat³⁸. Spośród 77 kobiet oskarżonych przez prokuratorów WPR w Gdańsku o działalność niepodległościową sędziowie gdańskiego specjalnego sądu wojskowego skazali 61 (79,2 proc.), w tym jedną – Danutę Siedzik – na najwyższy wymiar kary. Pozostałe otrzymały kary więzienia: od 1 do 5 lat – 38 osób (62,3 proc. skazanych), od 6 do 10 lat – 14 osób (23 proc. skazanych), powyżej 10 lat – 5 osób (8,2 proc. skazanych). Tylko 8 kobiet zostało uniewinnionych od stawianych im zarzutów, a sprawy pozostałych umorzono.

²⁸ D. Burczyk, *Wojskowy Sąd Rejonowy...*, s. 66, 264–269. W literaturze funkcjonuje nazwa „Semper Fidelis Victoria”, jednak według Bogdana Chrzanowskiego, który powołuje się na relację komendanta organizacji kpt. (mjr.) Stanisława Pietrasiewicza, prawidłowa nazwa brzmiała: „Semper Fidelis – V”. Wyraz „Victoria” Stanisław Pietrasiewicz dodał dopiero w śledztwie, „chcąc zmylić władze bezpieczeństwa”. Zob. B. Chrzanowski, *Konspiracja powojenna na Pomorzu – problemy badawcze* [w:] *Powojenne losy konspiracji pomorskiej. Materiały IV sesji naukowej w Toruniu w dniu 19 listopada 1994 r.*, red. E. Zawacka, R. Kozłowski, Toruń 1995, s. 123.

²⁹ Organizacja niepodległościowa działająca w latach 1951–1952 w Gdyni. Szerzej zob. B. Rusinek, Z. Szczurek, *op. cit.*, s. 366–369.

³⁰ Organizacja niepodległościowa działająca w latach 1944–1946 na terenie Białej Podlaskiej, Gdańska i Międzyrzecza. Szerzej zob. *ibidem*, s. 345–347.

³¹ Organizacja niepodległościowa działająca w latach 1949–1950 w Elblągu. Szerzej zob. *ibidem*, s. 201–209.

³² Organizacja niepodległościowa działająca w 1954 r. w Gdańsku. Szerzej zob. *ibidem*, s. 171–173.

³³ Organizacja niepodległościowa działająca w latach 1949–1950 w Tczewie. Szerzej zob. *ibidem*, s. 426–431.

³⁴ Organizacja niepodległościowa działająca w 1946 r. na terenie powiatu kartuskiego. Szerzej zob. *ibidem*, s. 424–426.

³⁵ Organizacja niepodległościowa działająca w latach 1951–1953 na terenie Gdańska, Łodzi i powiatu inowrocławskiego. Szerzej zob. *ibidem*, s. 235–240.

³⁶ Cyt. za: W. Bielecki, *Koszmar i gehenna, czyli próba przedstawienia nierównej walki niektórych organizacji niepodległościowych Pomorza Gdańskiego z dyktaturą stalinowską na tle systemów totalitarnych*, Tczew 1999, s. 58.

³⁷ Do 1950 r. pełnoletność osiągnęto po ukończeniu 21 lat. Dopiero nowy Kodeks rodzinny z 27 VI 1950 r. (obowiązujący od 1 X 1950 r.) obniżył ten wiek do 18 lat. Zob. DzU, 1950, nr 34, poz. 308.

³⁸ Łącznie 68 proc. kobiet oskarżonych o działalność niepodległościową nie przekroczyło 30. roku życia.

Po wydaniu wyroku przez WSR w Gdańsku gehenna tych kobiet się nie kończyła. Po jego uprawomocnieniu się były one przenoszone z Więzienia Karno-Śledczego w Gdańsku do więzień w Fordonie i Grudziądzu, ewentualnie do obozu pracy dla kobiet w Bojanowie, gdzie w fatalnych warunkach bytowych odbywały orzeczone wobec nich kary. Wanda Latopolska, skazana przez gdański WSR za przynależność do Zapory, tak opisała Bojanów w swoich wspomnieniach: „Był to obóz pracy dla młodzieży żeńskiej. Nie byłoby w tym nic dziwnego, gdyby nie fakt, że więziono tam głównie prostytutki z różnymi zboczeniami, morderczynie i groźne złodziejki, które kradły z włamaniem i w zorganizowanej grupie przestępczej lub uprawiały rozbój. W celi było 15–20 osób, w tym 2–3 skazane za działalność polityczną”³⁹. Większość z kobiet skazanych przez WSR w Gdańsku opuściła więzienia i obozy pracy dopiero w 1956 r.

---

³⁹ Cyt. za: W. Bielecki, *op. cit.*, s. 99.

HISTORIA I USTRÓJ

Aneks. Kobiety i dziewczęta oskarżone o działalność w podziemiu niepodległościowym, których sprawy rozpatrywał WSR w Gdańsku¹

Lp.	Imię i nazwisko	Data urodzenia	Imię ojca	Sygnatura sprawy	Zarzut	Wyrok
1.	Kazimiera Bartel	23 XII 1909 r.	Kazimierz	R. 46/46, R. 447/46	przynależność do organizacji Delegatura Sił Zbrojnych w Kraju	uniewinniona
2.	Stefania Bernhard	24 VI 1909 r.	Szymon	R. 105/46, R. 145/46	przynależność do organizacji Armia Krajowa	uniewinniona
3.	Teresa Block	13 III 1935 r.	Feliks	Sr. 190/52, Sr. 204/52, Sr. 215/52	przynależność do organizacji Jord	9 lat więzienia
4.	Ruta Bukowska	24 IX 1932 r.	Jan	Sr. 342/50	udzielenie pomocy członkom organizacji Victoria	1 rok więzienia
5.	Halina de Corde	15 VIII 1931 r.	Marian	Sr. 25/54	przynależność do organizacji Szczerb	1 rok więzienia
6.	Jadwiga Derucka	28 X 1916 r.	Walerian	R. 46/46, R. 447/46	przynależność do organizacji Delegatura Sił Zbrojnych w Kraju	postępowanie umorzono
7.	Alicja Domaradzka	6 I 1927 r.	Alfons R.	552/46	przynależność do organizacji Armia Krajowa Oddział „Tarzana” ²	5 lat więzienia

¹ Kobiet, które oskarżano o przynależność do „nielegalnej organizacji” lub pomoc jej członkom, było znacznie więcej. Wśród nich były także i te, które należały do grup zajmujących się wyłącznie rabunkami i kradzieżami. Ze względu na szacunkowy stan zachowania dokumentacji pozostałej po działalności WPR i WSR w Gdańsku autor nie mógł stwierdzić po samej kwalifikacji prawnej, czy „nielegalna organizacja”, do której rzekomo należały, zajmowała się kradzieżami czy działalnością niepodległościową. W związku z tym ich nazwisk nie umieścił w wykazie.

² Organizacja niepodległościowa działająca w latach 1945–1946 na terenie Pomorza Gdańskiego i Zachodniego. Szerzej zob. B. Rusinek, Z. Szczurek, *op. cit.*, s. 151–159.

Lp.	Imię i nazwisko	Data urodzenia	Imię ojca	Sygnatura sprawy	Zarzut	Wyrok
8.	Rozalia Dominikowska	28 II 1919 r.	Franciszek	Sr. 239/52	udzielenie pomocy członkom organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny	5 lat więzienia
9.	Zofia Duniec	8 IX 1912 r.	–	Sr. 45/54, Sr. 52/54	udzielenie pomocy członkom organizacji Ludzie spod Znaków Trójkąta	5 lat więzienia
10.	Irmgarda Formella	4 XI 1931 r.	Antoni	Sr. 365/50	udzielenie pomocy członkom organizacji Ruch Wyzwoleńcy Młodzieży Słowiańskiej	1 rok więzienia
11.	Urszula Formella	25 III 1935 r.	Antoni	Sr. 365/50	przynależność do organizacji Ruch Wyzwoleńcy Młodzieży Słowiańskiej	1 rok więzienia
12.	Alina Giebeń/Giebień	24 XI 1926 r.	Bolesław	Sr. 170/49	przynależność do organizacji Grupa Młodzieżowa Ośrodka Mobilizacyjnego Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej	1 rok więzienia
13.	Natalia Gieb	26 IX 1933 r.	Konstanty	Sr. 337/50, Sr. 160/51	przynależność do organizacji Katolicki Uniwersytet Lubelski – Zakon Krzyżacki	6 lat więzienia
14.	Olimpia Golińska	1 VIII 1927 r.	Maksymilian R.	256/46	przynależność do organizacji Tajny Skauting ³	uniwinniona
15.	Maria Golińska	29 VIII 1915 r.	Stanisław	Sr. 312/47	przynależność do zdelegalizowanego Stronnictwa Narodowego	5 lat więzienia
16.	Jadwiga Grajka	11 I 1931 r.	Edmund	Sr. 213/52	przynależność do organizacji Zapora	14 lat więzienia
17.	Teresa Guzowska	24 IX 1919 r.	Leopold	Sr. 72/47	przynależność do organizacji Semper Fidelis Victoria	10 lat więzienia

³ Organizacja niepodległościowa działająca w 1946 r. w Gdyni. Zob. AIPN Gd, 146/7, Akt oskarżenia, 4 IX 1946 r., k. 71–74.

Lp.	Imię i nazwisko	Data urodzenia	Imię ojca	Sygnatura sprawy	Zarzut	Wyrok
18.	Maria Iwaneczko	10 X 1905 r.	Mikołaj	Sr. 268/52	przynależność do organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny	3 lata więzienia
19.	Teresa Jurezyk	23 VII 1933 r.	Maksymilian	Sr. 145/54	przynależność do organizacji Czarna Ręka	2 lata więzienia
20.	Irena Konewka	20 X 1935 r.	Feliks	Sr. 190/52, Sr. 204/52, Sr. 215/52	przynależność do organizacji Jord	2,5 roku więzienia
21.	Łucja Konopka	7 IX 1927 r.	Leopold	Sr. 72/47	przynależność do organizacji Semper Fidelis Victoria	6 lat więzienia
22.	Małgorzata Korkozowicz	13 X 1930 r.	Witold	Sr. 236/52	przynależność do organizacji Szare Szeregi	6,5 roku więzienia
23.	Irena Kowalewska vel Szeller	5 I 1918 r.	Ludwik	R. 447/46	przynależność do organizacji Delegatura Sił Zbrojnych w Kraju	untewinniona
24.	Wanda Latopolska	13 III 1932 r.	Antoni	Sr. 208/52, Sr. 213/52	przynależność do organizacji Zapora	12 lat więzienia
25.	Krystyna Lenk	27 XII 1924 r.	Mieczysław	R. 197/46	przynależność do organizacji Ośrodek Mobilizacyjny Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej ⁴	8 lat więzienia
26.	Klára Leszczyńska	2 IV 1918 r.	Willi	R. 552/46	przynależność do organizacji Armia Krajowa Oddział „Tarzana”	5 lat więzienia

⁴ Szerzej zob.: P. Niviński, *Okręg Wileński AK w latach 1944–1948*, Warszawa 1999; K. Sidorkiewicz, *Działalność Ośrodka Mobilizacyjnego Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej na Pomorzu w latach 1945–1948* [w:] *Armia Krajowa na Pomorzu. Materiały II sesji naukowej w Toruniu 14–15 listopada 1992 r.*, red. E. Zawacka, M. Wojciechowski, Toruń 1993; D. Fikus, *Pseudonim „Łupaszka”. Z dziejów V Wileńskiej Brygady Śmierci i Mobilizacyjnego Ośrodka Wileńskiego Okręgu AK*, Warszawa 1990; Z. Woźniczka, *Zgrupowanie „Łupaszki” na Pomorzu w latach 1945–1947* [w:] *Powojenne losy konspiracji pomorskiej. Materiały IV sesji...*

Lp.	Imię i nazwisko	Data urodzenia	Imię ojca	Sygnatura sprawy	Zarzut	Wyrok
27.	Regina Lewandowska	6 IX 1928 r.	Maksymilian	Sr. 236/52	przynależność do organizacji Szare Szeregi	9 lat więzienia
28.	Leokadia Lowicka	30 V 1907 r.	–	Sr. 268/52	przynależność do organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny	5,5 roku więzienia
29.	Danuta Malawko	27 V 1932 r.	–	Sr. 218/52, Sr. 155/53	przynależność do organizacji Szare Szeregi	5 lat więzienia
30.	Danuta Mańkowska	19 XII 1925 r.	Jan	Sr. 211/47	przynależność do organizacji Semper Fidelis Victoria	postępowanie umorzono
31.	Eugenia Markowska	8 X 1928 r.	Franciszek	Sr. 303/50, Sr. 254/51	przynależność do organizacji Victoria	uniwinniona
32.	Teresa Maślińska	27 XI 1932 r.	Ignacy	Sr. 160/51	przynależność do organizacji Katolicki Uniwersytet Lubelski – Zakon Krzyżacki	2 lata więzienia
33.	Halina Mieleczarek	8 VIII 1926 r.	Feliks	Sr. 229/49	przynależność do organizacji Ośrodek Mobilizacyjny Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej	7 lat więzienia
34.	Halina Mikołajewska	1 I 1923 r.	Karol	Sr. 170/49	przynależność do organizacji Grupa Młodzieżowa Ośrodka Mobilizacyjnego Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej	2 lata więzienia
35.	Jadwiga Mikołajewska	9 XII 1924 r.	Karol	Sr. 170/49	przynależność do organizacji Grupa Młodzieżowa Ośrodka Mobilizacyjnego Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej	6 lat więzienia
36.	Maria Milewska	1 V 1902 r.	Marian	Sr. 268/52	przynależność do organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny	13 lat więzienia
37.	Regina Napiórkowska	8 X 1925 r.	Józef	Sr. 268/52	przynależność do organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny	7 lat więzienia

Lp.	Imię i nazwisko	Data urodzenia	Imię ojca	Sygnatura sprawy	Zarzut	Wyrok
38.	Wanda Otłewska	13 IX 1928 r.	Antoni	Sr. 257/50	przynależność do organizacji niepodległościowej, nie udało się ustalić jej nazwy ⁵	5 lat więzienia
39.	Irma Pankonin	25 XII 1926 r.	Jan	Sr. 235/49	udzielenie pomocy członkom organizacji Grupa Młodzieżowa Ośrodka Mobilizacyjnego Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej	postępowanie umorzono
40.	Janina Pankonin	15 VI 1906 r.	Franciszek	Sr. 235/49, Sr. 273/49	przynależność do organizacji Grupa Młodzieżowa Ośrodka Mobilizacyjnego Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej	2 lata więzienia
41.	Anna Pawłowska	18 IX 1918 r.	Franciszek	Sr. 144/50, Sr. 69/51	przynależność do organizacji Znicz	1 rok więzienia
42.	Irena Pelikan-Augustowska	25 XII 1914 r.	Eugeniusz	Sr. 338/50	przynależność do organizacji Armia Krajowa	2 lata więzienia
43.	Stefania Piątek	31 VIII 1925 r.	Stanisław	R. 410/46	przynależność do organizacji Armia Krajowa Oddział „Iarzana”	5 lat więzienia
44.	Kazimiera Piłat	2 VII 1922 r.	Jan R.	R. 555/46, Sr. 296/47	przynależność do organizacji Armia Krajowa Oddział „Iarzana”	postępowanie umorzono
45.	Regina Rozwadowska	16 XII 1926 r.	Dominik	Sr. 184/49	przynależność do organizacji Ośrodek Mobilizacyjny Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej	1 rok i 3 miesiące więzienia
46.	Maria Rudkowska	13 III 1907 r.	Ignacy	Sr. 268/52	przynależność do organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny	5 lat więzienia

⁵ Organizacja niepodległościowa działająca w latach 1948–1950 m.in. na terenie Tezewa. Szerzej zob. B. Rusinek, Z. Szczurek, *op. cit.*, s. 464–466.

Lp.	Imię i nazwisko	Data urodzenia	Imię ojca	Sygnatura sprawy	Zarzut	Wyrok
47.	Teresa Rux/Ruks	6 X 1914 r.	Jan	R. 46/46	przynależność do organizacji Delegatura Sił Zbrojnych w Kraju	umiewinniona
48.	Zofia Rydzkowska	27 I 1911 r.	Antoni	R. 46/46, R. 447/46	przynależność do organizacji Delegatura Sił Zbrojnych w Kraju	umiewinniona
49.	Maria Rylska ve/ Wulw	6 V 1926 r.	Józef	R. 410/46, Sr. 320/47	przynależność do organizacji Polski Związek Wojskowy	3 lata więzienia
50.	Stefania Rymarz	12 II 1906 r.	Andrzej	Sr. 245/52, Sr. 268/52	pomoc członkom organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny	6 lat więzienia
51.	Zdzisława Sadecka	14 III 1931 r.	Leon	Sr. 245/52, Sr. 268/52	przynależność do organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny	9 lat więzienia
52.	Wanda Salmonowicz	21 V 1918 r.	Stanisław	Sr. 121/53	udzielenie pomocy członkom organizacji Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”	9 lat więzienia
53.	Lucyna Sandomierska	1 IX 1922 r.	Teofil	R. 410/46, Sr. 320/47	przynależność do organizacji Polski Związek Wojskowy	postępowanie umorzono
54.	Danuta Siedzik	3 IX 1928 r.	Wacław	R. 175/46	przynależność do organizacji Ośrodek Mobilizacyjny Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej	kara śmierci
55.	Alicja Skwarczewska	16 VII 1930 r.	Bonifacy	Sr. 28/54, Sr. 32/54	przynależność do organizacji Szezerb	1 rok więzienia
56.	Zofia Stojowska	27 I 1911 r.	Antoni	R. 46/46, R. 447/46	przynależność do organizacji Delegatura Sił Zbrojnych w Kraju	umiewinniona
57.	Irena Stolz	5 II 1935 r.	Robert	Sr. 190/52, Sr. 204/52, Sr. 215/52	przynależność do organizacji Jord	5 lat więzienia

Lp.	Imię i nazwisko	Data urodzenia	Imię ojca	Sygnatura sprawy	Zarzut	Wyrok
58.	Helena Szajkowska	21 VIII 1913 r.	Walerian	R. 46/46, R. 447/46	przynależność do organizacji Delegatura Sił Zbrojnych w Kraju	postępowanie umorzono
59.	Teresa Szrubkowska	14 VII 1932 r.	Paweł	Sr. 208/52	przynależność do organizacji Zapora	10 lat więzienia
60.	Józefa Szuba	19 III 1917 r.	Stanisław	Sr. 235/49, Sr. 272/49, Sr. 166/50, Sr. 90/51	przynależność do organizacji Grupa Młodzieżowa Ośrodka Mobilizacyjnego Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej	2 lata więzienia
61.	Halina Szumocka	9 VII 1924 r.	Bernard	R. 415/46, R. 472/46, Sr. 358/47	przynależność do organizacji Zastęp Trupich Główn	postępowanie umorzono
62.	Mieczysława Szymoniak	29 XII 1904 r.	Jan	Sr. 72/47, Sr. 330/47	przynależność do organizacji Semper Fidelis Victoria	3 lata więzienia
63.	Eleonora Świątłowicz	4 II 1923 r.	Władysław	Sr. 245/52, Sr. 268/52	przynależność do organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny	6,5 roku więzienia
64.	Jadwiga Tamowska	31 I 1923 r.	Juliusz	Sr. 100/52	udzielenie pomocy członkom organizacji Polska Organizacja Podziemna „Wolność” ⁶⁶	5 lat więzienia
65.	Felicja Tocha	27 I 1934 r.	Władysław	Sr. 190/52, Sr. 204/52	przynależność do organizacji Jord	3 lata więzienia
66.	Władysława Tojze	23 II 1908 r.	Franciszek	R. 46/46, R. 447/46	przynależność do organizacji Delegatura Sił Zbrojnych w Kraju	postępowanie umorzono
67.	Helena Tomaszewska	21 V 1929 r.	Bronisław	Sr. 144/50, Sr. 69/51	przynależność do organizacji Znicz	1 rok więzienia

⁶⁶ Organizacja niepodległościowa działająca w latach 1950–1951 na terenie województwa gdańskiego. Szerzej zob. *ibidem*, s. 327–335.

Lp.	Imię i nazwisko	Data urodzenia	Imię ojca	Sygnatura sprawy	Zarzut	Wyrok
68.	Marta Turzyńska	27 V 1934 r.	Jan	Sr. 166/52	przynależność do organizacji Tajna Organizacja Młodzieżowa ⁷	1 rok więzienia
69.	Stanisława Wąsowicz	14 XII 1908 r.	Andrzej	Sr. 69/53, Sr. 127/53	udzielenie pomocy członkom organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny	5 lat więzienia
70.	Olga Wiszniewska	21 XI 1928 r.	Dymitr	Sr. 170/49	przynależność do organizacji Grupa Młodzieżowa Ośrodka Mobilizacyjnego Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej	1 rok i 3 miesiące więzienia
71.	Melania Wojtanowska <i>vel</i> Zielńska	20 X 1919 r.	Jan	R. 46/46, R. 447/46	przynależność do organizacji Delegatura Sił Zbrojnych w Kraju	1 rok więzienia
72.	Danuta Załęska	28 IX 1933 r.	Eugeniusz	Sr. 70/53, Sr. 126/53	przynależność do organizacji Konfederacja Obrony Wiary i Ojczyzny	1,5 roku więzienia
73.	Helena Zielewicz <i>vel</i> Rabszewicz	21 VIII 1904 r.	Władysław	Sr. 135/53	udzielenie pomocy byłym członkom Armii Krajowej	6,5 roku więzienia
74.	Halina Zielńska	15 II 1924 r.	Franciszek	R. 46/46, R. 447/46	przynależność do organizacji Delegatura Sił Zbrojnych w Kraju	postępowanie umorzono
75.	Jadwiga Zielńska	15 II 1924 r.	Franciszek	R. 46/46, R. 447/46	przynależność do organizacji Delegatura Sił Zbrojnych w Kraju	postępowanie umorzono
76.	Halina Zielke	25 VI 1925 r.	Jan	R. 226/46, Sr. 178/50	udzielenie pomocy członkom organizacji Ośrodek Mobilizacyjny Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej	2 lata więzienia
77.	Katarzyna Zielonka	10 III 1902 r.	Józef	R. 410/46, Sr. 320/47	przynależność do organizacji Armia Krajowa Oddział „Iarzana”	5 lat więzienia

⁷ Organizacja niepodległościowa działająca w latach 1951–1952 w Miałtku i Bolesławowie. Zob. AIPN Gd, 284/1211, Wyrok WSR w Gdańsku, 25 VIII 1952 r., k. 223.

STRESZCZENIE

Wśród tysięcy osób, które w latach 1946–1955 stanęły przed obliczem sądownictwa wojskowego, znalazło się również wiele kobiet. Z 5848 osób, których sprawy rozpatrzył Wojskowy Sąd Rejonowy w Gdańsku, kobiety stanowiły prawie 5 proc. oskarżonych. Większość z nich była podejrzana o popełnienie tzw. przestępstw politycznych, m.in. o posiadanie broni bez zezwolenia czy działalność w organizacjach niepodległościowych. Spośród 77 kobiet oskarżonych przez prokuratorów Wojskowej Prokuratury Rejonowej w Gdańsku o działalność niepodległościową sędziowie miejscowego WSR skazali 61, w tym jedną – Danutę Siedzik *vel* Siedzikównę – na najwyższy wymiar kary. Po uprawomocnieniu się wyroku gehenna tych kobiet i dziewcząt trwała dalej – w trakcie ich pobytu w więzieniach i obozach pracy, które bardzo często opuszczały dopiero w 1956 r.

Słowa kluczowe: wojskowe sądy rejonowe, wojskowy wymiar sprawiedliwości, mord sądowy, organizacje niepodległościowe, kobiety, dziewczęta, więzienia, obozy pracy.

SUMMARY

Among the thousands of people who, in the years 1946–1955, faced military judiciary, there were also many women. Of the 5,848 people whose cases were examined by the Military District Court in Gdansk, women accounted for almost 5 percent of the defendants. Most of them were suspected of committing so-called political crimes, including possession of weapons without permission or involvement with independence organizations. Out of 77 women accused of independence activity by prosecutors of the Military Prosecutor's Office in Gdansk, 61 were sentenced by the judges of the local WSR (Military District Court), one of them – Danuta Siedzik *vel* Siedzikówna – to capital punishment. After the verdict became binding, the gehenna for these women and girls continued – during their stay in prisons and labour camps, which most of them left only in 1956.

Key words: military district courts, military judiciary, court murder, independence organizations, women, girls, prisons, labour camps.